

КРАЄЗНАВСТВО ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ ТА СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
до 100-річчя заснування
Одеської комісії краєзнавства при ВУАН

Одеса, 24–25 жовтня 2023 року

КРАЄЗНАВСТВО ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ ТА СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ

Міністерство культури та інформаційної політики України
Одеська національна наукова бібліотека
Одеська обласна організація Національної спілки краєзнавців України
Факультет історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова
Геолого-географічний факультет ОНУ імені І. І. Мечникова
Південний міжрегіональний відділ
Українського інституту національної пам'яті
ВГО «Бібліополіс»
ГО «Одеське етнологічне товариство»

КРАЄЗНАВСТВО ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ ТА СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ

**Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції
до 100-річчя заснування
Одеської комісії краєзнавства при ВУАН**

Одеса, 24–25 жовтня 2023 року

Одеса
2024

УДК 908(477.7)(06)
К77

Упорядник Є. В. Бережок
Відповідальний редактор Л. В. Арюпіна
Редактори: Н. Г. Майданюк, І. С. Шелестович

К77 Краєзнавство Півдня України в історичному вимірі та сучасному дискурсі : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. до 100-річчя заснування Одеської комісії краєзнавства при ВУАН, Одеса, 24–25 жовт. 2023 р. / Одес. нац. наук. б-ка ; упоряд. Є. В. Бережок ; відп. ред. Л. В. Арюпіна; ред.: Н. Г. Майданюк, І. С. Шелестович. – Одеса, 2024. – 224 с.

ISBN

Російська військова агресія стала потужним каталізатором процесу відродження і збереження національної української історії та культури, подолання наслідків російської імперської та радянської тоталітарної політики в Україні. Учасники конференції – науковці, фахівці бібліотек, архівів, музеїв, наукових установ, краєзнавці, освітяни, представники громадських організацій, органів державної влади та місцевого самоврядування – висвітлювали питання відновлення історичної пам'яті, національної самоідентичності, всебічного наукового дослідження Півдня України та обмінювалися досвідом впровадження його результатів у науковій, культурно-просвітницькій і виховній діяльності закладів науки, освіти і культури.

Видання призначено для науковців, фахівців бібліотек, архівів, музеїв, наукових установ, освітян, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться українською історією та культурою.

УДК 908(477.7)(06)

Відповідальність за зміст матеріалів несуть їх автори.

ISBN

© Одеська національна
наукова бібліотека, 2024
© Автори статей, 2024
© І. М. Свістунова, обкладинка, 2024

Майя АЛЕКСЕЄНКО КРАСЗНАВЧА ЛІТЕРАТУРА У ФОНДІ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО РІШЕЛЬЄВСЬКОГО ЛІЦЕЮ: ЗА ДАНИМИ РУКОПИСНИХ КАТАЛОГІВ ЛІЦЕЙСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ.....	155
Ольга ЛЯНСБЕРГ КНИГОВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ХЕРСОНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.	160
Олег ДЬОМІН, Юрій ЛУГОВЦЕВ М. Г. ПОПРУЖЕНКО ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕКАРІВ ОДЕСЬКОЇ МІСЬКОЇ ПУБЛІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ XIX ст.	166
Євгеній ГОДОВАНИЙ ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА ДРІБНОГО ПОЛЬСЬКОГО ШЛЯХТИЧА ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ПОЧАТКУ XX ст.	172
 СЕКЦІЯ 4. КРАСЗНАВСТВО ПІВДНЯ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНІ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	
Олена СИНЯВСЬКА ОДЕСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: АРХІВНА СКЛАДОВА ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ	176
Олександр ШИШКО ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ТЕРОРУ В ОДЕСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У 1919–1921 рр.	179
Андрій ШЕВЧЕНКО ІНКОРПОРАЦІЯ ТОРГОВЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА БУДЖАКА У І ПОЛОВИНІ XIX ст.	181
Ярослав МАРУЩАК ФЕНОМЕН АРМАНА РІШЕЛЬЄ	185
Олена УВАРОВА ГРЕЦЬКА ГРОМАДА ОДЕСИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ЗМІН В ЄВРОПІ XIX ст.	189
Віктор САВЧЕНКО ДО ПИТАННЯ ЗМІН ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В ОДЕСІ В ЕПОХУ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917–1921 рр.	192
Дмитро ЖДАНОВ ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ «КАТАКОМБИ» ДЛЯ ОДЕСЬКИХ ГІРСЬКИХ ВИРОВОК	196

Олена УВАРОВА,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри суспільних наук
Одеського національного медичного університету
(Одеса)

ГРЕЦЬКА ГРОМАДА ОДЕСИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ЗМІН В ЄВРОПІ ХІХ ст.

Збільшення кількості грецьких поселенців на Півдні України наприкінці XVIII ст. стало наслідком військово-політичних змін у зв'язку з російсько-турецькою війною 1787–1791 рр. Необхідність заселення захоплених османських володінь обумовили запрошення на ці землі балканських емігрантів. Місто-порт Одеса, що стрімко розвивалося, приваблювало до себе відомих своїми знаннями морської справи та торгівлі греків.

Дослідженню внеску греків у розвиток Одеси та регіону присвячували свої розвідки українські вчені Н. Терентьева, В. Томазов, А. Гедьо, Л. Білоусова, С. Парадісопулос та ін. Перевага надавалася висвітленню становища греків у першій половині ХІХ ст. та біографіям окремих представників грецької громади та окремих родин. Культурні активності у другій половині ХІХ ст. потребують подальшого вивчення.

Греки ніколи кількісно не домінували над іншими етнічними групами в місті, але громадська та торговельно-фінансова активність зробили їх помітними. Цікаво, що, переважно, саме греки входили до складу перших магістратів і багато у чому сприяли розбудові Одеси. У 1812 р. на війну з Наполеоном грецькі купці міста зібрали 100 тис. рублів сріблом [1, с. 71].

Найвідомішим фактом стало створення в Одесі у 1814 р. таємної революційної організації «Філікі Етерія» («Дружне товариство»), яка підготувала Грецьку революцію за незалежність 1821–1829 рр., що розпочалася з повстання під проводом О. Псисланті в Дунайських князівствах у лютому 1821 р. Членами етерії було майже 20 % грецького чоловічого населення міста [10, с. 81–

84, 96]. Одеса була одним із центрів фінансової та збройної допомоги повстанню [11, с. 153]. З діячами грецького визвольного руху братами Іпсиланті, майбутнім президентом Греції Іоаннісом Каподістрія, майбутнім головним проповідником Елладської церкви Костянтином Ікономосом листувався заможний одеський купець, міський голова Дмитро Інглезі [4, арк. 15–17 зв., 23–24 зв., 34–35], який у 1844 р. отримав золотий кавалерський хрест ордену Спасителя від грецького короля [5, арк. 7 зв.].

Грецька революція викликала потік біженців до Одеси і активізувала філантропічну діяльність. Було засновано «Комітет для допомоги константинопольським грекам, що прибули в Одесу» (проіснував до жовтня 1821 р.) [2, арк. 17–19], до складу якого увійшли одеські та константинопольські греки. Опікувалися біженцями і грецькі допоміжні комісії в Одесі та Кишиневі [8]. Біженцям надавало допомогу і Грецьке філантропічне товариство, що проіснувало п'ять місяців з серпня 1821 р. [3, арк. 17–18]. У 1822 р. одеські греки збирали гроші для викупу полонених жителів островів Кассандра, Сітонія та Хіос [6, арк. 3].

Кримська війна 1853–1856 рр. та конкуренція на внутрішньому зерновому ринку похитнула фінансову могутність грецьких купців. Але саме це змусило їх переводити свої капітали на будівництво прибуткових будинків, багато з яких створюють вигляд Одеси і сьогодні.

Греки долучилися до благодійних акцій на користь повсталих проти Османської імперії жителів о. Крит, спротив яких тривав у другій половині 1860-х рр. До складу комітету дам-членів Одеського грецького товариства для допомоги постраждалим родинам кандіотів (Кандія – венеціанська назва о. Крит), наприклад, входила Аріадна Папудова – дружина купця І гільдії та міського голови Костянтина Папудова [7].

У 1871 р. на чолі з купцем Ф. Родоканакі було засновано Грецьке благодійне товариство [9, с. 239], яке приділяло велику увагу збереженню грецької мови та культури членами своєї громади, що можна розглядати як спробу спротиву русифікаторській політиці, яка на той час набирала обертів в імперії.

Отже, і сама поява грецької громади в Одесі, і подальший її розвиток так чи інакше були дотичні до деяких європейських подій. Протягом ХІХ ст. одеські греки брали активну участь у різних сферах життя міста.

Список бібліографічних посилань

1. Греки на українських теренах : нариси з етнічної історії : документи, матеріали, карти / авт.: М. Дмитрієнко, В. Томазов, О. Ясь та ін. Київ, 2000. 488 с.
2. Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф. 1. Оп. 221. Спр. 4. Ч. 1. (1821 р.).
3. ДАОО. Ф. 1. Оп. 221. Спр. 4. Ч. 4. (1821 р.).
4. ДАОО. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 1.
5. ДАОО. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 2.
6. ДАОО. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 14.
7. Одесский вестник, 1867, № 72.
8. Пятигорский Г. М. Деятельность Одесской греческой вспомогательной комиссии в 1821–1831 гг. *Балканские исследования*. 1982. Вып. 8. С. 135–152.
9. Терентьева Н. А. Греки в Украине : экон. и культур.-просветит. деятельность (XVII–XX вв.). Киев, 1999. 352 с.
10. Sifneos E. *Imperial Odessa. Peoples, Spaces, Identities*. Brill; Leiden; Boston; 2018. 286 p.
11. Sifneos E. Preparing the Greek Revolution in Odessa in the 1820s: Tastes, Markets and Political Liberalism. *The Historical Review/La Revue Historique*. 2014. Vol. 11. P. 139–170.

Наукове видання

КРАЄЗНАВСТВО ПІВДНЯ УКРАЇНИ
В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ
ТА СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
до 100-річчя заснування
Одеської комісії краєзнавства при ВУАН

Одеса, 24–25 жовтня 2023 року

Упорядник Є. В. Бережок
Верстка І. М. Свістунова

*У дизайні обкладинки використані ілюстрації видання
«Георгій Нарбут: посмертна виставка творів» (Київ, 1926)*

Підготовлено до оприлюднення
редакційним відділом
Одеської національної наукової бібліотеки

Підписано: 15.05.2024 р.
Обл.-вид. арк. 12,0